

Шуман Володимир Юрійович
аспірант,
Державна навчально-наукова установа
«Академія фінансового управління»

Каращенко В'ячеслав Сергійович
аспірант,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-439-2-33>

МОДЕЛЬНІ ЗАСАДИ ФІНАНСУВАННЯ НАУКИ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

Фінансова система науки, як частина національної інноваційної системи (НІС), відіграє вирішальну роль у забезпеченні проведення результативних досліджень для їхнього подальшого ефективного застосування в інноваційних продуктах і послугах, створенні нових ринків та підвищенні рівня суспільного добробуту.

Протягом останніх 30 років тривають теоретичні дослідження у сфері національних інноваційних систем, які демонструють значну динамічність і складність об'єкта вивчення, що свідчить про багатогранність чинників, які впливають на ефективність бюджетного фінансування досліджень і розробок (далі – ДіР) [2–7].

Існує два основних підходи до фінансування ДіР [3–4; 7]:

– «досягнення ефектів поширення для проривних ДіР» – здійснення раціональної та обґрунтованої політики у сфері науки та інновацій, яка базується на зважених ризиках, універсальних моделях підтримки та спрямована на розширення сектора внутрішніх ДіР, підтримку торговельної спеціалізації, конкурентних переваг, а також орієнтацію на регіональну спеціалізацію і кластеризацію;

– «еволюційний підхід» – реалізація «пошукової» і комплексної політики, орієнтованої на майбутнє з його невизначеністю, браком інформації, ринковою нерівновагою, яка фокусується на

таргетуванні специфічних технологічних режимів та траєкторій у секторах, посиленні вертикальних зв'язків і конкурентних переваг, а також координації секторальних, національних й регіональних політик.

Перший підхід є традиційним і застосовується країнами, що розвиваються, зокрема Україною, для збереження та посилення своїх конкурентних переваг на міжнародних ринках. Другий підхід використовують розвинені країни для створення нових ринків та досягнення максимальної ефективності державних видатків через синхронізацію і синергію різних політик.

Моделі фінансування науки об'єктивно залежать від рівня розвитку національної інноваційної системи (далі – НІС) [3; 5–6]. Як показано на (рисунку), в залежності від рівня розвитку та розміру НІС, вони можуть виконувати суттєво різні функції.

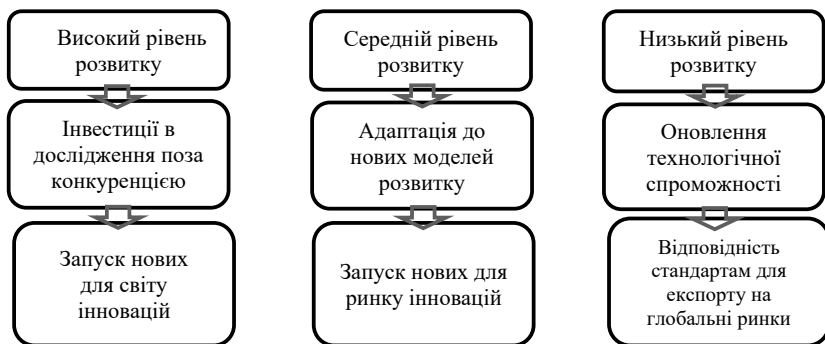

Рис. 1. Технологічні виклики та етапи розвитку НІС

Джерело: складено авторами за джерелами [4; 6]

Основним пріоритетом НІС нижчого рівня є підтримка та оновлення технологічних можливостей, які сприяють експорту товарів і послуг, а також забезпечують присутність національних виробників на світових ринках. Її основною проблемою є недостатнє фінансування, що призводить до низької продуктивності праці і, фактично, обмеженої конкурентоспроможності на міжнародному рівні. Це, у свою чергу, викликає відтік кваліфікованих спеціалістів («відплив мізків») і брак прямих іноземних інвестицій.

Правові, організаційні та фінансові основи функціонування і розвитку наукової та науково-технічної діяльності визначаються Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [1], прийнятим у листопаді 2015 року, який замінив попередній закон (далі – Закон). Цей Закон спрямований на створення правової бази для модернізації національної наукової сфери, що відображено в його меті, де, зокрема, зазначено про створення умов для підвищення ефективності наукових досліджень і впровадження їх результатів для розвитку всіх сфер суспільства. Закон визначає суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, їх правовий статус, а також матеріальні та моральні стимули для підтримки престижу і важливості цієї сфери. Крім того, він надає економічні, соціальні та правові гарантії свободи наукової творчості, встановлює основні цілі, напрями і принципи державної політики в цій сфері, включаючи фінансово-кредитні та податкові інструменти державного регулювання і фінансування, а також визначає повноваження органів влади в питаннях державного регулювання та управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності.

Відповідно до Закону, державні наукові установи, які повністю або частково фінансуються з державного бюджету, можуть зараховувати на спеціальні реєстраційні рахунки, відкриті в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, або на поточні та/або депозитні рахунки у державних банках свої власні надходження від плати за послуги, пов'язані з основною діяльністю, благодійну допомогу та гранти за рішенням вченої ради. Ці доходи, а також проценти, отримані від розміщення коштів на депозитних рахунках у державних банках, включаються до фінансового плану (кошторису) наукової установи і можуть використовуватися на покриття витрат, пов'язаних із науковою діяльністю, виплату заробітної плати, придбання і обслуговування майна, капітальне будівництво та ремонт приміщень відповідно до статутної діяльності. Це виключає можливість зарахування доходів, отриманих від власних надходжень бюджетних установ на депозитних рахунках у банках, до державного бюджету.

Особливий статус мають такі наукові організації, як Національна академія наук (далі – НАН) та галузеві академії наук. Зокрема,

НАН є вищою науковою самоврядною організацією України, яка самостійно визначає напрямки наукових досліджень і науково-технічних розробок, організаційні форми їх проведення, формує власну структуру, вирішує питання наукової організації, управління, кадрові питання та здійснює міжнародне наукове співробітництво. Самоврядність НАН України полягає також у виборності та колегіальності органів управління, з функцією найвищого органу управління, яку виконує загальне зібрання Академії. Державне управління науковою діяльністю НАН здійснюється з дотриманням її самоврядності та свободи наукової творчості. Національні галузеві академії наук як самоврядні організації координують, організують і проводять дослідження у відповідних наукових і технічних галузях, співпрацюють із органами державної влади для виконання завдань, визначених державними пріоритетами. Кабінет Міністрів України координує діяльність національних галузевих академій наук у межах, що не порушують їх самоврядності.

Законом визначено джерела фінансування цієї діяльності, які включають кошти з державного та місцевих бюджетів, фінансування від установ, організацій і підприємств, внески від вітчизняних і закордонних замовників, гранти, а також інші джерела, не заборонені законодавством [1]. Згідно з пунктом 1 статті 48 Закону, одним із головних механізмів реалізації державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування, яке повинно становити щонайменше 1,7 % ВВП України, тоді як загальний обсяг фінансування науки з усіх джерел має досягати до 3 % ВВП.

Фінансування наукових досліджень у закладах вищої освіти та науково-дослідних інститутів здійснюється в рамках видатків, визначених кошторисами для цих цілей. Одночасно фінансування окремих наукових і науково-технічних програм, проєктів та надання грантів проводиться на договірній основі, з конкурсним відбором за результатами наукової і науково-технічної експертизи або через процедури закупівель згідно із законодавством.

Одним із важливих нововведень Закону стало заснування Національного фонду досліджень України (далі – Фонд) на заміну Державному фонду фундаментальних досліджень та Державному

інноваційному фонду, діяльність яких регулювалася статтями 35 і 38 Закону. Створення і функціонування нового Фонду це крок до модернізації системи фінансування науки. Метою Фонду є підтримка фундаментальних і прикладних досліджень, реалізація єдиної державної політики у сфері науки і техніки, розвиток національного дослідницького простору та його інтеграція до світового, розбудова наукової інфраструктури, сприяння науково-технічному співробітництву між науковими установами, закладами вищої освіти і представниками реального сектору економіки та сфери послуг, підтримка міжнародного обміну інформацією та науковцями, популяризація наукової діяльності. Основне завдання Фонду – надання грантів для підтримки як фундаментальних, так і прикладних досліджень та науково-технічних розробок за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки.

Список використаної літератури:

1. Закон України Про наукову і науково-технічну діяльність від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19/page5>

2. Марчук І.П., Тріпак М.М., Петруха С.В., Лаврук О.В., Тимків А.О. Інклюзивність контингенту здобувачів як елемент формульного фінансування закладів вищої освіти. *Інклюзія і суспільство*. 2023. Випуск 3. С. 12–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-3-2>

3. Механізми фінансування та фіскального стимулювання залучення інвестицій у науку і освіту / за заг. ред. Т.І.Єфименко; наук. ред. А. М. Соколовська. ДННУ «Акад. фін. управління». Київ, 2018. 448 с.

4. Олієвська М.Г., Петруха С.В. Фінансування освітньо-наукової діяльності в країнах з низьким рівнем доходів на душу населення. *Бізнес Інформ*. 2018. № 6. С. 103–109. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-6_0-pages-103_109.pdf

5. Петруха С.В., Петруха Н.М., Крупельницька О.Л. Цілі сталого розвитку та тригери модернізації державних фінансів. Російсько-українська війна (2014–2022): історичні, політичні, культурно-освітні, релігійні, економічні та юридичні аспекти. м. Рига, Латвія : Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2022. С. 252–263. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-33>

6. Edquist C., Hommen L. Systems of innovation: theory and policy for the demand side. *Technology in Society*. 1999. No. 21 (1). P. 63–79. URL: https://www.researchgate.net/publication/222476234_Systems_of_Innovation_Theory_and_Policy_for_the_demand_side

7. Petrukha N., Petrukha S., Alekseenko N., Kushneruk O., Mazur A. Social Imperatives of Public Finance: War Adaptation and Principles of Post-War Recovery. *Financial and Credit Activity-Problems of Theory and Practice*. 2023. Volume 3 (50). P. 358–371. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.50.2023.4031>